Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 12(30) 2023

УДК 378.4-057.87:011.89-047.22]-043.83(045)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-12(30)-159-167

Гагарін Микола Іванович доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, м. Умань, 20300, https://orcid.org/0000-0002-4773-3303

Кошлаба Артем Петрович аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова 28, м. Умань, 20308, тел.: (04744) 3-53-08, https://orcid.org/0009-0006-5243-5024

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. В статті висвітлено особливості **формування дослідницької компетентності студентської молоді у педагогічних закладах вищої освіти, наголошується** на значущості та необхідності забезпечення дослідницького аспекту професійної підготовки**.**

Проаналізовано підходи науковців до трактування суті дослідницької компетентності та напрями організації науково-дослідницької роботи, її складові та завдання. Узагальнено структуру дослідницької компетентності здобувачів вищої освіти (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, процесуально-діяльнісний, інформаційно-комунікаційний, комунікативний, особистісно-творчий, професійно-рефлексивний компоненти). Визначено провідні форми науково-дослідницької діяльності, що уможливлюють формування дослідницької компетентності студентської молоді; наголошується на утвердженні нової парадигми в системі освіти – дослідницької, що концентрується на забезпеченні єдності навчального та дослідницького процесів.

Акцентується увага на необхідності побудови індивідуальної дослідницької траєкторії, що передбачає здійснення дослідницької діяльності з урахуванням власних можливостей, потреб, методів її реалізації, індивідуального темпу, рівня, термінів здійснення, плану виконання, способів оприлюднення та впровадження отриманих результатів роботи.

Зроблено висновки про те, що удосконалення процесу формування дослідницької компетентності сприятиме підготовці фахівців в умовах модернізації системи освіти. Матеріали дослідження можуть бути використані керівниками, викладачами закладів вищої освіти, в системі післядипломної

освіти педагогічних кадрів в аспекті вдосконалення підготовки майбутніх педагогів. Подальших досліджень потребує проблема моніторингу стану формування дослідницької компетентності студентської молоді в закладах вищої освіти.

Ключові слова: науково-дослідницька діяльність, компетентність, дослідницька компетентність, студентська молодь, компоненти дослідницької компетентності, форми науково-дослідницької діяльності.

Haharin Mykola Ivanovuch Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of Department Pedagogics and Education Management, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Garden, 28, Uman, 20300, https://orcid.org/0000-0002-4773-3303

Koslaba Artem Petrovich PhD student at the Department of Pedagogy and Education Management, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Garden, 28, Uman, 20308, tel.: (04744) 3-53-08, https://orcid.org/0009-0006-5243-5024

FEATURES OF THE FORMATION OF RESEARCH COMPETENCE OF YOUTH STUDENTS IN TEACHING INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

Abstract. The article highlights the peculiarities of the formation of research competence of student youth in pedagogical institutions of higher education, emphasizes the importance and necessity of ensuring the research aspect of professional training.

The approaches of scientists to the interpretation of the essence of research competence and directions of the organization of scientific research work, its components and tasks are analyzed. The structure of research competence of students of higher education is summarized (motivational-value, cognitive, procedural-activity, information-communication, communicative, personal-creative, professional-reflexive components). The leading forms of scientific and research activity, which enable the formation of research competence of student youth, have been identified; emphasis is placed on the establishment of a new paradigm in the system of education - research, which focuses on ensuring the unity of educational and research processes.

Attention is focused on the need to build an individual research trajectory, which involves the implementation of research activity taking into account one's own capabilities, needs, methods of its implementation, individual pace, level, terms of implementation, implementation plan, methods of publicizing and implementing the obtained work results.

It was concluded that the improvement of the process of formation of research competence will contribute to the training of specialists in the conditions of

modernization of the education system. Research materials can be used by managers, teachers of higher education institutions, in the system of postgraduate education of pedagogical personnel in the aspect of improving the training of future teachers. The problem of monitoring the state of formation of research competence of student youth in institutions of higher education requires further research.

Keywords: research activity, competence, research competence, student youth, components of research competence, forms of research activity.

Постановка проблеми. Актуальність і значущість дослідницького аспекту професійної підготовки студентської молоді зумовлена ускладненням змістової сутності освітнього процесу, що стимулюється сучасними досягненнями науки, змінами, які відбуваються в соціально-економічній сфері суспільного життя, потребою забезпечення формування компетентного фахівця.

Закон України «Про освіту» (2017) тлумачить компетентність як динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [1, с. 134].

Відповідно, проблема формування дослідницької компетентності здобувачів освіти є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність компетентнісного підходу, поняття «дослідницька компетентність», наукові засади формування дослідницької компетентності майбутніх педагогів досліджували Н. Варга, М. Головань, С. Сисоєва, С. Толочко, Ж. Чернякова, В. Яценко та ін. [2; 3; 4; 5; 6; 7].

Наприклад, у наукових розвідках Н. Варги проаналізовано формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів у магістратурі США. Вчена наголошує, що формування дослідницької компетентності викладача вищої школи США це неперервний процес, який відбувається протягом його професійної підготовки через застосування певних форм і методів навчання. Зокрема, використовуються: лекції і семінари, побудовані за моделлю «навчання як дослідження», практика, індивідуальна, групова і самостійна робота, консультація, наукове керівництво, підготовка наукової роботи, виконання дослідження, аналіз конкретного випадку, портфоліо, дослідницький проєкт, проблемне навчання, майстерня, виконання дослідницьких завдань та ін. [2].

Науковці Gaff J. G., Pruitt-Logan A. S., Sims L. M., Denecke D. D. досліджуючи сучасні підходи до підготовки докторів філософії, акцентують увагу на тому, що візитною карткою докторського ступеня завжди була і залишається вимога продемонструвати майстерність у сфері застосування знань та здатності проводити оригінальні дослідження [8].

У дослідженнях Ж. Чернякової, на прикладі навчальної дисципліни «Academic Writing» («Академічне письмо»), розроблено та теоретично обґрунтовано методику формування дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії із спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки у процесі докторської підготовки [7].

Однак, незважаючи на значну кількість робіт, що характеризують означену проблематику, уваги потребують особливості формування дослідницької компетентності **студентської молоді у педагогічних закладах вищої освіти**.

Мета статті – визначити та схарактеризувати особливості формування дослідницької компетентності **студентської молоді у педагогічних закладах вищої освіти**.

Виклад основного матеріалу. Наука у ЗВО є невід'ємна і важлива складова освітнього процесу, визначає його зміст і відповідність сучасним потребам суспільства. Участь студентської молоді в наукових дослідженнях сприяє формуванню творців нового інтелектуального продукту.

Науковці В. Будак та О. Олексюк наголошують, що студентство є складовою частиною молоді, її специфічною групою, що характеризується особливими умовами життя, побуту і праці, суспільною поведінкою і психологією, системою ціннісних орієнтацій. Тобто, студентство розглядається як соціальна група в системі закладу вищої освіти, яка має свою мету, специфічні особливості та готується до виконання соціальних ролей і функцій інтелігенції [9, с. 36]. Таким чином, «саме викладачі мають допомогти студентові стати суб'єктом діяльності, в основі якої лежить саморух, самоствердження, самовдосконалення» [9, с. 39–39].

Аналіз праць науковців дає змогу стверджувати, що термін «науково-дослідницька діяльність студентів» включає в себе два взаємопов'язаних елементи:

– навчання студентів елементам дослідницької діяльності, організації та методики наукової творчості;

– наукові дослідження, що здійснюють студенти під керівництвом викладачів [3; 4; 6].

У працях низки науковців (Н. Варга, М. Головань, С. Толочко та ін.) термін «компетентність» розглядається як «властивість», «якість особистості», «інтегративне утворення», «уміння», «риса», «ознака особистості»; найбільш доречним вважаємо тлумачення даного терміну як «здатність особистості», яку можна використовувати на практиці у реальних ситуаціях.

У дослідженнях М. Голованя дослідницьку компетентність визначено як «цілісну, інтегративну якість особистості, що поєднує в собі знання, уміння, навички, досвід діяльності дослідника, ціннісні ставлення та особистісні якості і виявляється в готовності і здатності здійснювати дослідницьку

діяльність з метою отримання нових знань шляхом застосування методів наукового пізнання, творчого підходу в цілепокладанні, плануванні, аналізі, прийнятті рішень та оцінюванні результатів дослідницької діяльності. Причому, дослідницька компетентність хоч і є продуктом навчання, але не прямо випливає з нього, а є наслідком саморозвитку особистості того, хто навчається, його особистісного зростання, цілісної самоорганізації і синтезу його пізнавального, діяльнісного і особистісного досвіду» (3, с. 197–198).

Вчена С. Сисоєва тлумачить дослідницьку компетентність як інтегровану особистісно-професійну якість фахівця, що відображає мотивацію до наукового пошуку, рівень володіння методологією педагогічного дослідження, особистісно-значущими якостями дослідника, зокрема такими, як інноваційне мислення, здатність до творчої та інноваційної діяльності [5, с. 10].

Аналіз досліджень структури дослідницької компетентності викладача закладів вищої освіти свідчить, що вона містить такі компоненти:

– *мотиваційно-ціннісний* – відображає систему цінностей, потреб і мотивів дослідницької діяльності та емоційно-вольових і ціннісних ставлень студентів до світу, діяльності, людей, самого себе, до своїх здібностей та їх розвитку; усвідомлене уявлення про цінність сучасної освіти; уміння формулювати цілі дослідницької діяльності у відповідності з гіпотезою та завданнями дослідження;

– *когнітивний* – відображає систему методологічних, професійних, міждисциплінарних наукових знань дослідницької діяльності;

– *процесуально-діяльнісний* – передбачає володіння вміннями добирати адекватні меті та завданням методи дослідження й обробки даних, аналізувати наукові факти, обговорювати та інтерпретувати результати дослідження, впроваджувати їх у практику;

– *інформаційно-комунікаційний* – передбачає оволодіння методами збирання даних відповідно до гіпотез, створення масивів емпіричних даних, опрацювання різноманітних інформаційних джерел та ін;

– *комунікативний* – передбачає вміння працювати з респондентами; співпрацювати з вітчизняними та зарубіжними колегами у дослідницькій діяльності;

– *особистісно-творчий* – відображає рівень розвитку творчих якостей особистості;

– *професійно-рефлексивний* відображає вміння щодо усвідомлення й оцінювання процесу та результату власної дослідницької діяльності; здатність до саморегуляції: наявність знань про способи професійного самовдосконалення; уміння усвідомлювати рівень власної діяльності, своїх здібностей; уміння бачити причини недоліків у своїй роботі; бажання самовдосконалюватися, уміння використовувати механізм самооцінки власних досягнень в дослідницькій діяльності.

Науково-дослідницька діяльність в університеті як важлива складова

освітнього процесу, базовий елемент і рушійна сила її розвитку, здійснює відтворення науково-педагогічного потенціалу, трансформацію науково-педагогічних знань та кадровий супровід цього процесу, долучається до державотворчої місії вищої освіти. На неї покладається не лише функція вироблення нового знання, але й підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності. Таким чином, у системі освіти відбувається утвердження нової парадигми – дослідницької, що концентрується на забезпеченні єдності навчального та дослідницького процесів.

Викладачі університетів мають забезпечити наукове зростання через виконання студентами актуальних досліджень і науково-технічних розробок, а отримані нові знання науковців та студентів університетів є базис, що забезпечує інноваційний розвиток.

Зокрема, на факультеті соціальної та психологічної освіти УДПУ імені Павла Тичини до здійснення науково-дослідницької діяльності студентської молоді спонукає вивчення дисциплін, які належать до обов'якових та вибіркових компонентів освітніх програм, що забезпечують підготовку докторів філософії, наприклад: «Філософія освіти та інновацій», «Методологія та методика наукових досліджень», «Професійно-педагогічна компетентність викладача», «Сучасні тенденції розвитку теорії і методики професійної освіти», «Методика підготовки наукових публікацій», «Сучасна системи наукової інформації» та ін.

До основних форм науково-дослідницької діяльності, що уможливлює формування дослідницької компетентності студентської молоді належать:

– участь в організації і проведенні Всеукраїнських наукових олімпіад, конкурсів наукових робіт; наукових семінарів і конференцій; виставок творчих і наукових робіт;

– написання есе, рефератів на основі дібраних і вивченних джерел наукової літератури як: розділи монографій, наукові статті у вітчизняних і зарубіжних виданнях;

– виконання практичних і домашніх завдань, контрольних робіт, що містять елементи наукових досліджень і вимагають від студентів ознайомлення з достатньо широким колом літератури, використання комп'ютерної та іншої техніки;

– участь в роботі студентських наукових гуртків, лабораторій, центрів університету; конкурсі наукових грантів на університетському, регіональному, всеукраїнському, міжнародному рівнях;

– підготовка і захист випускних кваліфікаційних робіт, що пов'язані з проблематикою наукових досліджень випускових кафедр університету, науково-дослідних підрозділів університету, факультетів, інститутів; публікація тез та статей;

– вміння виконувати конкретні нетипові завдання науково-дослідного характеру в період проходження різних видів практик, виконання

індивідуальних завдань, що спрямовані на розробку та вирішення конкретних проблем; порівняльний психолого-педагогічний аналіз заданих положень;

– аналітична обробка теоретичного матеріалу з конкретної теми наукового дослідження через його кодування (схеми, таблиці, діаграми, графіки та ін.);

– розробка дидактичних матеріалів (ігор, вправ, наочності, сценаріїв, конспектів занять, віршованих текстів, проєктних моделей педагогічних процесів;

– розроблення моделі педагогічних процесів, систем;

– завдання спрямовані на виконання емпіричних досліджень: анкетування, інтерв'ювання, експериментальна бесіда;

– завдання спрямовані на проведення педагогічного дослідження за схемою: вибір проблеми, її теоретичне вивчення, знаходження бази для постановки експерименту, розробка його програми, виконання, узагальнення результатів, оформлення й представлення роботи;

– завдання спрямоване на аналітичне дослідження заданої проблеми: визначення актуальності, аналіз публікацій, обстеження об'єкту дослідження, порівняння з визначеними в науці нормами, виявлення відхилень, знаходження вирішення проблеми в теоретичних рекомендаціях;

– рецензування публікацій (тез, статей, доповідей);

– написання наукових статей;

– розробка авторських опитувальників і їх проведення у формі анкети, інтерв'ю, бесіди.

На нашу думку, різноманіття форм науково-дослідницької діяльності сприяє побудові індивідуальної дослідницької траєкторії, передбачає здійснення дослідницької діяльності з урахуванням власних можливостей, потреб, методів її реалізації, тобто індивідуального темпу, рівня, термінів здійснення, плану виконання, способів оприлюднення та впровадження отриманих результатів роботи. Індивідуальна дослідницька траєкторія дозволяє врахувати індивідуальні пошукові потреби й особистісно-професійні запити здобувача освіти – дослідника, його досвід та рівень підготовки, психофізіологічні та когнітивні особливості, спрогнозувати професійний розвиток на основі вирішення освітніх проблем на науковій основі.

Висновки. Таким чином, формування дослідницької компетентності студентської молоді передбачає: наявність уявлень про найбільш актуальні напрями досліджень в сучасній теоретичній та експериментальній науці; вільне володіння іноземною (переважно англійською) мовою в галузі професійної діяльності й міжособистісного спілкування; розуміння філософських концепцій в обраній галузі наукової діяльності; володіння методологією наукової дисципліни (галузі), знання її закономірностей і готовність використовувати знання даної галузі у своїй практичній діяльності; уміння чітко формулювати суть досліджуваної проблеми, мету, об'єкт,

предмет, робочу гіпотезу, завдання дослідження, спланувати експеримент; розуміння основних методологічних принципів наукового дослідження і застосування їх на практиці; оволодіння методами наукового дослідження (анкетування, тестування, моделювання, спостереження тощо); уміння теоретично обґрунтувати і експериментально перевірити висунуту ідею в рамках досліджуваної проблеми; уміння аналізувати результати своєї науково-дослідницької діяльність, робити необхідні висновки (проводити методологічну рефлексію); активність, відповідальність та особисту участь в організації будь-якого експерименту; уміння вести наукову дискусію, аргументовано відстоювати свою точку зору; уміння аналізувати дані наукового експерименту з використанням методів математичної статистики і комп'ютерних технологій; уміння підготувати публікацію або виступ за результатами своєї наукової роботи.

Стаття не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Подальших досліджень потребує проблема моніторингу стану формування дослідницької компетентності студентської молоді в закладах вищої освіти.

Література:

1. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради України*. 2017. 25 вересня.
2. Варга Н. І. Форми і методи формування дослідницької компетентності майбутнього викладача вищої школи США в магістратурі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота.* 2020. Випуск 2(47). С. 33–38.
3. Головань М. С. Модель формування дослідницької компетентності майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки Педагогічні науки теорія історія інноваційні технології 2012. Суми імені А. С. Макаренка. С. 196–205.
4. Головань М. С., Яценко В. В. Сутність та зміст поняття «дослідницька компетентність». *Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі: з*бірник наукових праць. Кривий Ріг, 2012. Випуск VII. С. 55–62.
5. Сисоєва С. О. Сфера освіти як об'єкт наукового дослідження. Освітологія: витоки наукового напряму: монографія / за ред. В. О. Огнев'юка. Київ: Едельвейс, 2012. 336 с.
6. Толочко С. В. Компетентність педагогів: порівняльна характеристика сучасного світового й вітчизняного досвіду. *Педагогічні науки.* 2018. Вип. LXXXII. Т. 1. С. 186–194.
7. Чернякова Ж. Ю. Формування дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії у процесі докторської підготовки. *Теорії та технології інноваційного розвитку професійної підготовки майбутнього вчителя в контексті концепції «Нова українська школа»*: монографія / за заг. ред. А. А. Сбруєвої. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. С. 465–491.
8. Gaff J. G., Pruitt-Logan A. S., Sims L. M., Denecke D. D. Preparing future faculty in the humanities and social sciences. A guide for change. Washington: Council of Graduate Schools Association of American Colleges and Universities, 2003. 130 p.
9. Будак В. Д., Олексюк О. Є. Особливості студентської молоді як суб'єкта освітнього простору університету. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки.* 2018. № 4 (63). С. 34–42.

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro osvitu». [Law of Ukraine "On Education"]. (2017). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 25 veresnia. [in Ukrainian].

2. Varha, N. I. (2020). Formy i metody formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti maibutnoho vykladacha vyshchoi shkoly SShA v mahistraturi [Forms and methods of formation of research competence of the future teacher of the higher school of the USA in the master's degree]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: «Pedahohika. Sotsialna robota». issue* 2. (47). S. 33–38. [in Ukrainian].

3. Holovan, M. S. (2012). Model formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv u protsesi profesiinoi pidhotovky [Model of formation of research competence of future specialists in the process of professional training]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii.* Sumy: SumDPU imeni A. S. Makarenka, 5(23), 196–205 [in Ukrainian].

4. Holovan, M. S., Yatsenko, V. V. (2012). Sutnist ta zmist poniattia «doslidnytska kompetentnist». Teoriia ta metodyka navchannia fundamentalnykh dystsyplin u vyshchii shkoli [The essence and content of the concept of "research competence"]: zbirnyk naukovykh prats. Kryvyi Rih. *issue* VII. S. 55–62. [in Ukrainian].

5. Sysoieva, S. O. (2012). Sfera osvity yak ob'iekt naukovoho doslidzhennia. Osvitolohiia: vytoky naukovoho napriamu [The field of education as an object of scientific research. Education: the origins of the scientific direction]. Kyiv: Edelveis. 336 s. [in Ukrainian].

6. Tolochko, S. V. (2018). Kompetentnist pedahohiv: porivnialna kharakterystyka suchasnoho svitovoho y vitchyznianoho dosvidu [Competence of teachers: comparative characteristics of modern world and domestic experience]. *Pedahohichni nauky.* i*ssue*. LXXXII. T. 1. S. 186–194. [in Ukrainian].

7. Cherniakova, Zh. Yu. (2021). Formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti maibutnikh doktoriv filosofii u protsesi doktorskoi pidhotovky [Formation of research competence of future doctors of philosophy in the process of doctoral training]. *Teorii ta tekhnolohii innovatsiinoho rozvytku profesiinoi pidhotovky maibutnoho vchytelia v konteksti kontseptsii «Nova ukrainska shkola»* : monohrafiia. A. A. Sbrueva (Ed.). Sumy : Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka. S. 465–491. [in Ukrainian].

8. Gaff J. G., Pruitt-Logan A. S., Sims L. M., Denecke D. D. (2003). Preparing future faculty in the humanities and social sciences. A guide for change. Washington: Council of Graduate Schools Association of American Colleges and Universities. 130 p. [in English].

9. Budak V. D., Oleksiuk O. Ye. (2018). Osoblyvosti studentskoi molodi yak sub'iekta osvitnoho prostoru universytetu [Peculiarities of student youth as a subject of the educational space of the university]. *Naukovyi visnyk MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho. Pedahohichni nauky*. № 4 (63). S. 34–42. [in Ukrainian].